

Володимир ФАДЄЄВ,
кандидат філософських наук, завідувач відділу
філософських проблем етносу та нації Інституту філософії
імені Г. С. Сковороди НАН України, експерт Українського інституту
стратегій глобального розвитку і адаптації

МЕРЕЖІ, ТЕРТЯ ТА МАШИНИ ВІЙНИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ НОТАТКИ ПРО УКРАЇНСЬКУ КРИЗУ

Дослідження поточної української кризи потребує подолання низки епістемологічних перешкод. Це стає можливим завдяки застосуванню методологічного інструментарію, здатного врахувати особливості досліджуваного об'єкту. В статті зроблена спроба обґрунтувати можливість використання мережевої теорії. Додатковим теоретичним модулем мережевої теорії виступатиме концепт “машина війни”.

***Ключові слова:** мережі; актори; взаємодія; тертя; машина війни; українська криза.*

Постановка проблеми. Дослідженню поточної української суспільно-політичної кризи, що була викликана низкою причин та спричинила, в свою чергу, численні наслідки (Євромайдан, втеча Януковича, драматичні події в Криму та на сході України), стоять на заваді перешкоди епістемологічного¹ та політичного характеру. Передусім сама її незавершеність являє собою принципову проблему, оскільки не дозволяє розглянути досліджуваний об'єкт в усій його цілісності. Тому висновки щодо природи, рушійних сил і напрямку досліджуваного процесу не можуть бути остаточними. Його подальший розвиток може привнести істотні корективи як у саме дослідження, так і в його результати. Така незавершеність проблематизує і самого суб'єкта пізнання, який внаслідок низки причин не здатний зайняти належну дистанцію стосовно досліджуваного об'єкта. До того ж його залученість до самого досліджуваного процесу – чи є це безпосередня участь в подіях або лише заторкнутість ними – призводять до порушення вимог об'єктивності та змішування їх з практичними диспозиціями, до нерозрізнюваності власних сподівань та логіки подій. Додатковою перешкодою емпіричного характеру є важкодоступність достовірної інформації про досліджувані події та процеси. Дійсно, самий характер останніх (поліційні та військові операції), особливості залучених до них акторів, інформаційне протиборство за допомоги ЗМІ та ін. – усе це принципово ускладнює адекватний аналіз, вимагає постійних перевірок та уточнень зроблених тверджень, прирікає на неповноту та неминучі припущення, що ризикують виявитися невинуватими.

¹ «Епістемологічна перешкода (obstacle epistemologique) – запозичені з минулого думка, уявлення або інтелектуальна звичка, що гальмує наукове пізнання або чинить внутрішній спротив його розвитку»[1, с. 710].

З іншого боку, вивчення української кризи ускладнюється поширенням (якщо не домінуванням) в соціогуманітарних дослідженнях пострадянських країн теоретичних конструкцій, відмітною особливістю яких є (1) змішування дослідницьких і управлінських парадигм та (2) зорієнтованість на вивчення, так би мовити, стійких об'єктів і “штатних” ситуацій. У цих дослідницьких підходах припускалося, що соціальний світ являє собою замкнену й цілісну систему, що суттєво відрізняється від зовнішнього світу. У ній можна було виокремити чітко окреслені сфери діяльності та підсистеми, визначити елементи, структури управління й способи впливу, співмірні з існуючими управлінськими практиками. Такий зв'язок між дослідницькими та управлінськими завданнями супроводжував розвиток суспільних наук на (пост)радянських теренах. Виходячи з цього, сам досліджуваний об'єкт мислився як відносно стійкий та/або такий, що розвивається згідно із заданою логікою. Будь-які відхилення від неї розглядалися як порушення норми, що потребували “терапевтичного” втручання й нормалізації.

Мета і завдання дослідження. Актуальна дослідницька ситуація різко відрізняється від зазначеної. Вже згадані залученість дослідника до аналізованих процесів, неповнота та сумнівна достовірність значної частини інформації та інше спонукають до пошуку такої методології дослідження, яка дозволила б йому подолати наявні епістемологічні перешкоди й обрати належний теоретичний інструментарій. Мінливість досліджуваних соціальних утворень, що виникли за часів кризи, – чи то є сотні самооборони Майдана, чи загони добровольців у зоні АТО – зумовлює необхідність істотних змін в самій дослідницькій оптиці. Затребувана методологія має бути здатною врахувати множинність рушійних сил, конфліктність і мінливість самих досліджуваних процесів, їхню принципову “відкритість” зовнішнім впливам. Дослідження української кризи на всіх її етапах неможливо відділити від дослідження масових мобілізацій учасників конфлікту, постійних конструювань і переконструювань соціотехнічних мереж у процесі протистояння, супроводжуваних політичним та економічним тиском з різних боків тощо.

Інакше кажучи, українська криза – це незавершений процес становлення й перегляду зв'язків та відносин, до якого залучені багато індивідуальних і колективних акторів, що мають певний ступінь автономії й часто-густо переслідують свої власні інтереси. Необхідно враховувати високий ступінь конфліктності даного процесу, а також “ціну питання” для багатьох його учасників, так би мовити, нештатність ситуацій, що призводить до тертя, помилок та інших “розладів” у функціонуванні навряд чи добре налагоджених соціотехнічних мереж.

Виклад основного матеріалу. Для вирішення зазначених дослідницьких завдань було запропоновано достатньо теоретичних підходів, багато з яких розроблялися у рамках мережевої теорії. Втім, остання, якщо висловлюватися точніше, поставала як метатеорія, тобто така концептуальна рамка, яка може об'єднувати декілька інших теорій (груп і

організацій, влади, комунікації тощо), пропонуючи вкрай абстрактні теоретичні моделі й набуваючи специфікації лише при подальшій конкретизації досліджуваних об'єктів. Окремі теорії ставали своєрідними модулями, сприятливими для цієї специфікації. Перевагою мережевої теорії є те, що вона виходить у своїх побудовах з уявлення про “незамкненість” соціального світу, дозволяє поставитися до неї не як до недоліку, а як до його вічної властивості. До того ж мережева теорія як спосіб пізнання сучасна й співмірна з певним модусом існування соціального світу – світом децентрованих соціотехнічних мереж, “прозорих” державних кордонів і глобальних комунікацій.

Мережева теорія пропонує доволі прості форми концептуалізації соціальних процесів, що дозволяє їй гнучко реагувати на зміни та зберігати, за висловом Р.Гойслінга, “ідеологічну нейтральність”: “складовими мережі – абстрактно кажучи – є вузли та відношення. Кілька вузлів, що вступають у відносини, формують мережу. В суспільних науках вузли, як правило, позначають діячів, тобто людей, групи, організації та інші соціальні структури. Відносини можна символічно зобразити у вигляді каналів, через які можуть текти різні види соціальної активності (наприклад, дружнє спілкування, мінова торгівля та/або рішення влади) діячів (вузлові точки), що беруть у ній участь. До того ж мережу можна поділяти на центри і периферію соціальної активності” [2, с. 36]. Мережева теорія оперує топологічним уявленням про простір, який конструюється шляхом розташування діячів (акторів) та відносин між ними, виходячи з виявлених соціальних дистанцій. Топологічний простір є конструкт, а не відображення простору фізичного, хоча він може бути “накладеним” на останній, продукуючи таким чином карту відображення соціального у фізичному.

Мережі являють собою динамічні утворення, що дозволяє використовувати їх для вивчення соціальних змін. Звичайно, не всі ділянки мережі є однаково мінливими – при необхідності можна розрізнити декілька рівнів стійкості: від стабільних структур до хаотичних флуктуацій, викликаних непередбачуваними подіями й процесами. Структури формуються завдяки регулярному відтворенню, рутинізації взаємодій між акторами мережі. Змінними мережевих структур є чисельність акторів, інтенсивність взаємодій, взаємність, упорядкованість, відкритість до зовнішнього світу, конфліктність/ кооперативність, вертикальність/ горизонтальність, формальність/ неформальність тощо. Втім, ступінь мінливості мережі може залежати від безлічі чинників і визначатися під час дослідження емпіричним шляхом. При цьому слід враховувати, що мережевій динаміці властиве позиціонування, тобто актори так чи інакше реагують на зміни в оточенні свого вузла, оскільки ці модифікації можуть загрожувати їхнім взаємодіям. Водночас кожен актор не тільки реагує на зміни, а й сам продукує їх, дотримуючись власних або спільних стратегій та переслідуючи певні цілі. Стратегії акторів можуть розвиватися як стосовно мереж, так і всередині них. У стратегіях неминуче закладений елемент рефлексивності актора, внаслідок чого виникають різні перспективи: “погляд

знизу” – з мережі та “згори” – з позиції актора. Стратегії визначають учасників і ступінь залученості до процесу, напрямок дії, функції, процедури, цілі й задачі, форми взаємовідносин всередині групи і відносини до зовнішнього світу [3, с. 210].

Визначальним для становлення будь-якої мережі є взаємодія її акторів. Взаємодія впорядковує відносини, стабілізує структури та підтверджує або модифікує встановлені зв'язки. Регулярне відтворення взаємодій, їхня, так би мовити, рутинізація формує поведінкові шаблони, що надалі можуть відтворюватися автоматично. Водночас мережеві відносини і зв'язки, як правило, виявляються надзвичайно складними для огляду одним актором, здатним спостерігати лише частину мережі, втім, формуючи на цьому ґрунті загальне уявлення про все, що відбувається. Картина, що при цьому виникає у свідомості (Бруно Латур запропонував називати її *панорамою*), дозволяє актору оглядати все і водночас не бачити нічого, “створюючи у глядача сильне враження повного занурення в реальний світ без будь-яких штучних опосередкувань або дорогих потоків інформації, що йдуть від зовнішнього світу або до нього” [4, с. 263]. Панорами, попри те, що вони викривлюють сприйняття світу, створюють відчуття оглядовуваності та зрозумілості, вони дозволяють акторам (само)визначитися й підготуватися до дії, розташувати себе в центрі й сформувати цілісний образ світу як простору взаємодії: не зважаючи на свою спрощеність, панорами уможливають взаємодії; завдяки своїй спрощеності вони призводять до мимовільних наслідків. Панорами необхідно враховувати та реконструювати, оскільки завдяки їм стають зрозумілими наміри і цілі акторів, причини їхніх помилок, мотиви тощо.

Таким чином, мережева теорія (в різних своїх версіях) пропонує достатньо розроблений підхід до вивчення соціальних процесів. Вона задає найзагальнішу метатеоретичну рамку дослідження, що дозволяє поєднати різні теоретичні *модулі* – спеціальні теорії, розроблені для аналізу конкретних явищ. Як один з таких теоретичних модулів дослідження української кризи видається перспективним застосувати концепцію машин війни, що пропонує продуктивний теоретичний інструментарій для аналізу як громадянських протестів (Євромайдан та пов'язані з ним події), та і збройного конфлікту на сході України.

Концепція машин війни (або воєних машин) була запропонована Жілем Дельозом та Феліксом Гваттарі [5, с. 587-716] і набула подальшого розвитку в книзі Мануеля Деланди “Війна в добу розумних машин” [6]. У цій праці автор досліджував вплив технологій на військову сферу, розвиток різних технік ведення бою та організації воєнної машини. Остання в цьому разі розглядалася як складне соціотехнічне утворення, що поєднує в собі людей, різні апарати й зброю: “Ми можемо уявити воєнну інституцію як “машину”, що складається з кількох різних рівнів, кожен з яких віддавна був невід'ємним компонентом армії: це рівень зброї і військового апаратного забезпечення; рівень тактики, на якому люди й зброя інтегровані в з'єднання; рівень стратегії, на якому ці з'єднання б'ються, досягаючи загальної політичної мети; і, нарешті, рівень логістики, мереж постачання і поставок,

на якому ведення війни пов'язується із сільськогосподарськими та промисловими ресурсами, які його годують” [6, с. 11]. Успішне функціонування воєнної машини являє собою налагодженню взаємодію та комунікацію на кожному рівні та між різними рівнями.

Безумовно, воєнна машина не функціонує у соціально-політичному “вакуумі” – вона сама виявляється суб'єктом взаємодії у складній соціально-політичній мережі, розімкнутій у зовнішній світ. Тим не менш, комунікативна зв'язність всередині воєнної машини порівняно вища, ніж між машиною і зовнішнім світом. Машина є поєднанням багатьох елементів у єдину конструкцію, що набуває автономних властивостей. На прикладі кочовиків давнини Дельоз і Гваттарі стверджували навіть про принципове протистояння машин війни і державних апаратів, що намагаються убезпечити себе завдяки знищенню або кооптації кочових загонів у державній структурі [5, с. 588-589]. У цьому разі держава виступає як суб'єкт захоплення, “доместикації” кочовиків. Дійсно, навіть за умов перетворення машин війни на одну з державних інституцій, функціонування якої стало предметом розгляду Деланди, відносини армії і державних органів частогусто складаються дуже непросто. І річ не лише у специфічному корпоративному дусі військових – машини війни навіть за умов мирного часу і повної підконтрольності з боку держави самим своїм життєвим укладом демонструють принципову альтернативу світу “штатських”, можливість іншого способу існування. У нашому випадку принциповою проблемою є проблема необхідності нейтралізації або привласнення державою численних (пара)мілітарних формувань та кооптація їх однією з державних силових структур з метою підпорядкування для виконання чітко окреслених завдань, адже існування непідконтрольних державі збройних формувань є порушенням монополії держави на легітимне застосування насильства для підтримки правопорядку. Безперечно, ті проблеми, з якими зіштовхнулася українська держава у взаємовідносинах з виниклими під час Майдану формуваннями та сепаратистськими загонами на сході України, є свідченням існування для багатьох учасників протестних акцій нехай навіть нетривалої, але надзвичайно спокусливої можливості іншого способу існування. Як зазначали Дельоз і Гваттарі, сама по собі машина війни не має війну як головну мету свого існування. Навпаки, війна як мета виникає лише під час зіткнення з державними апаратами, що намагаються нейтралізувати машину війни або підпорядкувати її власним цілям. Якщо держава успішно реалізує цей задум, машина війни змінює свою природу і функцію, оскільки тепер її метою стає боротьба з іншими машинами війни або з іншою державою. Тією мірою, якою машини війни перетворюються на державну інституцію (армію), війна стає для нех безпосередньою метою [5, с. 707]. Показовим прикладом такого перетворення може бути вступ загонів самооборони майдану і частини активістів “Правого сектора” до лав Національної гвардії України у березні 2014 р. та їх подальша участь у виконанні завдань у складі МВС України згідно із Законом “Про Національну гвардію України” [7].

Принциповою проблемою функціонування воєнної машини є необхідність налагодження і координації взаємодії, оскільки від цього залежить як її здатність вирішувати поставлені задачі, так і саме її існування. Особливо гостро ця проблема стоїть перед сучасними арміями, змушеними діяти за умов дедалі більшої невизначеності. Як зауважує Мартін ван Кревельд, актуальною тенденцією в сучасному світі у військовій сфері є поширення конфліктів низької інтенсивності замість традиційних війн. Тобто сьогодні військове протистояння між державами, як правило, відбувається нижче того рівня, що зазвичай називали війною. Окрім цього, в цих конфліктах порушується тринітарне розрізнення між урядом, армією та населенням, оскільки останнє дедалі частіше залучається до конфлікту, стає його безпосереднім учасником: “Якщо битви загалом матимуть місце, то не тільки збройні сили, а й політичні спільноти, від імені яких вони діють, неминуче будуть переплетеними. Там і тоді, де й коли таке взаємопроникнення відбудеться, з усією імовірністю, збройні сили, розгорнуті цими спільнотами, більше не будуть арміями традиційного типу. За цих обставин розрізнення між збройними силами і цивільним населенням (а також між верхніми та нижніми частинами відповідних ієрархій), ймовірно, зникне” [8, с.290]. Збройні сили, що беруть участь у конфліктах такого ґатунку, на кшталт кочових машин війни засновані, радше, на харизматичних, аніж на інституційних засадах. Їхнє керівництво невід’ємне від самого збройного формування, яке, часто-густо спираючись на підтримку місцевого населення, контролює певну територію. Втім, кордони цих контрольованих територій не є чітко визначеними і непроникними: “Воєнна організація будь-якого розміру буде контролювати територіальну базу того чи іншого ґатунку. Проте чи навряд ця база буде герметично неперервною або матиме великі розміри. Ймовірно, її кордони – також сучасний термін – не будуть чітко окреслені на мапі” [8, с. 295].

Посилення невизначеності істотно ускладнює координацію дій воєнної машини. Для опису складностей такої координації Деланда застосував метафору “тертя” (friction), що має, втім, кілька значень: “З одного боку, в транспортних і комунікативних мережах воно означає фізичне тертя, відповідальне за затримки, затори і аварії машин. Але у більш загальному сенсі воно використовується для позначення будь-якого (природного чи штучного) феномена, що заважає виконанню тактичного або стратегічного плану. В такому розширеному сенсі слово “тертя” може означати все – починаючи від пагані погоди і закінчуючи незалежною волею супротивника (як його активним спротивом просуванню військ, так і саботажем). У випадку тактичних командних мереж тертя постає у вигляді “викривлених даних”. У контурах командних мереж циркулює не лише інформація, а й невизначеність, продукована незрозумілістю самої бойової обстановки” [6, с. 94].

Проблему невизначеності в армії зазвичай розв’язували шляхом централізації прийняття рішень. Проте це створювало нові тертя, викликані тим, що максимізація визначеності на вершині командної піраміди завдяки

деталізації команд і перевірки їх виконання, а також зростанню потоку інформації у мережі породжували інформаційні “перевантаження” і лише посилювали невизначеність по всій мережі. Інший підхід, поширений у німецькій армії за часів двох світових воєн, навпаки, розв’язував цю проблему шляхом децентралізації, коли командувач визначав цілі й залишав за тактичними підрозділами право застосовувати різні способи їх досягнення: “Завдяки зниженню порогу прийняття рішень (тобто передачі відповідальності на місця) кожна частина воєнної машини стала працювати з невеликим об’ємом невизначеності, не дозволяючи йому тепер концентруватися нагорі. Створюючи острівці стабільності всередині війни, ми розсіюємо невизначеність по всьому командному ланцюгу” [там само, с. 95]. Проте розв’язання проблеми невизначеності в такий спосіб стає можливим за умов високого ступеня координації й кооперації різних підрозділів та армійських служб, що висуває додаткові вимоги до військового складу. Окрім необхідних для виконання поставленої задачі знань, умінь і навичок відносини в децентралізованій командній мережі повинні будуватися на довірі. Брак довіри призводить лише до посилення невизначеностей і тертя в мережі, провокуючи конфлікти та невдачі у виконанні поставлених задач. Водночас координація шляхом розподіленої мережі стала можливою також завдяки розвитку засобів зв’язку, унаслідок чого принципово важливою стала проблема забезпечення командної мережі технічним устаткуванням та зросла роль умінь і навичок налагодження та використання технічних приладів. Таким чином, воєнні машини перетворилися на надзвичайно складні соціотехнічні мережі, де матеріально-технічна складова набула вирішального значення.

Додатковим джерелом тертя є необхідність координації взаємодій воєнної машини з логістичними мережами, що забезпечують постачання харчів, техніки і зброї. Дійсно, будь-яке більш-менш велике військове формування змушене налагоджувати систему забезпечення всім необхідним. Функціонування логістичної системи завжди пов’язано з численними складнощами – несправність та брак машин, затори на дорогах, відсутність транспортного сполучення, затримки поставок тощо. До того ж зброї у функціонуванні логістичної системи призводять не тільки до неможливості виконання поставлених задач, а й до спроб учасників самотійно розв’язати проблеми з постачанням на місці, що лише створює нове джерело напруги у взаємодії з місцевим населенням.

Висновки

Вивчення поточної української кризи в перспективі мережевої теорії сприяє переорієнтації дослідження у більш прагматичне річище. Замість пошуку відповіді на питання “що це?” воно зосереджує увагу на питаннях “як це побудовано?”, “як це працює?”, “з чого складається?”. Це уможливило значно більшу операціоналізацію дослідження, виявлення “сильних” і “слабких” місць у досліджуваному об’єкті, розуміння причин невдач і помилок.

Мережева теорія і розроблена на її ґрунті концепція воєнної машини дозволяють схопити низку організаційних проблем як учасників громадських протестів часів Майдану, так і сторін збройного конфлікту на сході України. Вони уможливають виявлення вузлових моментів, що сприяють або перешкоджають діям протестних і військових формувань такої мінливої, “кочової” природи як сотні київського Майдану та активісти Автомайдану, так і деякі підрозділи, що беруть участь у збройному конфлікті, являють собою різноманітні та недостатньо централізовані формування – присутньо, конгломерати, що складаються з різних груп, різного ступеня згуртованості та підготовленості до активних дій. Координація взаємодії таких формувань часто-густо пов’язана з необхідністю стримування їхньої незапланованої активності, реакцій на провокації, відновлення контролю й належного ступеня дисциплінованості, прикладом чого може бути як стихійна протестна активність загонів самооборони, так і численні складності, з якими зіштовхуються сторони збройного конфлікту на Донбасі щодо дотримання досягнутих угод.

Взаємодія за умов невизначеності – завжди складне завдання. Відмінності в рівнях компетенції, дисциплінованості, координованості взаємодії й бойовому дусі цих формувань та їхніх учасників – усе це не може не позначатися на ступені довіри один до одного та успішності кооперації. Імовірно, багато прорахунків і помилок, що спостерігаються під час спільних дій цих колективних утворень, є результатом тертя в організаційних мережах, покликаних забезпечувати діяльність груп. Не слід також забувати про численні випадки дисфункціональності логістичних мереж (передусім під час проведення АТО), що виявилися неспроможними належним чином забезпечити постачання, і впливу різних політичних і економічних чинників на проведення протестних і військових дій. Даний підхід пропонує продуктивну схему аналізу й пояснення подібних проблем, пошуку можливих шляхів їх розв’язання. Не менш важливим у цьому разі є також і пошук шляхів мінімізації руйнівного впливу машин війни на мирне населення, що завжди ставало заручником ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конт-Спонвиль А. Философский словарь / А. Конт-Спонвиль ; [пер. с франц.]. – М. : Этерна, 2012. – 752 с.
2. Хойслинг Р. Социальные процессы как сетевые игры. Социологические эссе по основным аспектам сетевой теории / Р. Хойслинг ; [пер. с нем.]. – М. : Логос-Альтера, 2003. – 192 с.
3. Шуберт К. Логика структуры, логика субъектов и логика инновации: Концепция сетей и анализ сфер политики / К. Шуберт ; [пер. с нем.] // Методические подходы политологического исследования и метатеоретические основы политической теории. – М. : РОССПЭН, 2004. – С. 199-219.
4. Латур Б. Пересборка социального: введение в акторно-сетевую теорию / Б. Латур ; [пер. с франц.]. – М. : ВШЭ, 2014. – 384 с.

5. Делез Ж. Трактат о номадологии: машина войны / Ж. Делез, Ф. Гваттари // Тысяча плато: капитализм и шизофрения. – Екатеринбург : У-Фактория ; М. : Астрель, 2010. – С. 587-716.

6. Деланда М. Война в эпоху разумных машин / М. Деланда ; [пер. с англ.]. – Екатеринбург ; Москва : Кабинетный ученый, 2014. – 338 с.

7. Про Національну гвардію України : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/876-18>.

8. Кревельд Мартин ван. Трансформация войны / Мартин ван Кревельд ; [пер. с англ.]. – М. : Альпина Бизнес букс, 2005. – 344 с.

Изучение текущего украинского общественно-политического кризиса требует преодоления ряда эпистемологических препятствий. Это становится возможным благодаря применению методологического инструментария, способного учесть особенности исследуемого объекта. В статье сделана попытка обосновать возможность использования сетевой теории. Дополнительным теоретическим модулем сетевой теории выступает концепт «машина войны».

Ключевые слова: сети; акторы; взаимодействие; трение; машина войны; украинский кризис.

Study of the current Ukrainian sociopolitical crisis requires addressing a number of epistemological obstacles. This is possible due to the use of methodological tools that can take into account the features of the studied object. A feature of the crisis of social processes is that they take place in the conditions of the loss of state monopoly on the legitimate use of violence. Anti-government protests in the Maidan and armed conflict in the east of Ukraine led to the emergence of many paramilitary social formations, are actively involved in social conflicts.

The paper attempts to study the possibility of using the network theory to investigate the processes of the mobilization and formation of paramilitary formations. Additional theoretical module network theory performs the concept of "war machine." The author tries to describe this concept by means of the most important properties of the studied social objects. The study of the Ukrainian crisis in perspective network theory facilitates redirect research in a more pragmatic direction. According to the author, this approach provides a productive analytical tools for the study of actual social processes and facilitates finding ways out of this situation

Key words: network; actors; interaction; friction; war machine; Ukrainian crisis.

REFERENCES

1. Comte-Sponville A. (2012), Philosophical Dictionary, *Etherna*, Moscow, 752 p. (rus).

2. Haeussling R. (2003), Social processes as network games. Sociological essays on key aspects of the network theory, *Logos-Altera*, Moscow, 192 p. (rus).

3. Schubert K. (2004) Logic structure, logic and the logic of the subjects of innovation. The concept of networks and analysis of policy areas in: Methodological approaches of political science research and metatheoretical foundations of political theory, *ROSSPEN*, Moscow, pp. 199-219 (rus).
4. Latour B. (2014) Reassembling Social: An Introduction to Actor-Network Theory, *Higher School of Economics*, Moscow, 384 p. (rus).
5. Deleuze J., Guattari F. (2010), Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia, *Astrel*, Yekaterinburg, pp. 587-716 (rus).
6. Delanda M. (2014), War in the age of intelligent machines, *Armchair scientist*, Yekaterinburg, Moscow, 338 p. (rus).
7. The Law of Ukraine "On the National Guard of Ukraine" (2015), [available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/876-18](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/876-18) (ukr).
8. Martin van Creveld (2005), Transformation of War, *Alpina Biznes Books*, Moscow, 344 p. (rus).